

РОЛІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Стаття присвячена проблемі визначення ролей викладача вищої школи в контексті формування єдиного європейського навчального простору та їх вплив на ефективну діяльність виші.

Ключові слова: викладач вищої школи, ролі викладача, професійний менталітет, ефективна діяльність виші.

Постановка проблеми. Останнім часом усе частіше лунають думки про позитивні зрушення у професійному менталітеті викладачів виші, орієнтацію на нові ролі під час виконання фахових обов'язків, що є дуже важливим ресурсом якісної та ефективної вищої професійної освіти. Разом із тим постає необхідним визначити проблему багатоаспектності та багатогранності діяльності сучасного викладача, її поліфункціональну специфічність, оскільки вона передбачає конгломерат якостей та грамотну реалізацію численних професійних функцій.

Аналіз останніх публікацій свідчить, що окремі боки професійно-педагогічної підготовки ґрунтовно висвітлені в дослідженнях І. Беха, А. Богуш, С. Єрмакової, І. Зязюна, Е. Карпової, Н. Кічук, З. Курлянд, А. Линенко, О. Майкової, Н. Ничкало, Г. Нагорної, Р. Хмелюк, О. Цокур та ін. Однак актуальним лишається питання конкурентоспроможності вітчизняних та іноземних викладачів. Вона зумовлена сучасною європейською спрямованістю українського демократичного суспільства та певним колом проблемних завдань, розв'язання яких сприятиме визначенню місця України у світовому освітньому просторі, де вагомими постають сучасна система особистісних та професійних цінностей, напрями освіти та виховання на основі природовідповідності та культурної самоідентичності.

Мета статті полягає у визначенні багатоплановості ролей, які виконує сучасний викладач вищої школи для досягнення нового рівня результативності та ефективності діяльності вузу.

Основний виклад матеріалу. Чинна парадигма європейської освіти ґрунтується на гуманістичному, етичному та інтелектуальному способах життя, що мають зв'язки з національною культурою кожної держави, теорією та ідеями, в яких сконцентровано демократичний стиль мислення, світосприйняття, способи осмислення та інтерпретації дійсності, нормативні моделі поведінки та ціннісні орієнтації.

Під час таких перетворень у викладачів виникає потреба в набутті освіченості, підвищенні рівня загальної та професійної культури. Головним завданням вищої освіти постає створення умов для більш повного прояву індивідуальності педагогів та формування в нього професійно значущих якостей. Однією з них є професійний менталітет, який потребує інтегрування знань із філософії, соціології, історії, психології та педагогіки, передбачає ціннісно-сміслову розуміння довкілля, розширення кругозору, становлення процесів саморефлексії, саморозвитку, самовдосконалення, діалогічної взаємодії з дошкільними. Викладач повинен знати предмет, що викладає, розвивати пізнавальні інтереси та пізнавальні потреби; удосконалювати гнучкість, глибину, критичність, конструктивність та самостійність мислення; бути

спрямованим на загальнолюдські цінності; бути самоорганізованим, ініціативним, відповідальним та добре ставитись до студентів у разі взаємодії.

Разом із цим важливо відмітити ряд тенденцій, які мають суттєвий вплив на характер професійної діяльності викладача ВНЗ. Серед них такі:

- активізація Болонського процесу та процес формування Європейського простору вищої освіти (ЄПВО);
- адаптація вітчизняної вищої школи до інтеграції із світовим освітнім простором, де наявною є схильність до збереження самобутності української культури та науки;
- реструктуризація вітчизняної вищої школи: укрупнення ВНЗ, зміна статусу та форм їхньої власності;
- зміна ролей та функцій викладачів ВНЗ та перехід від знаннєвої парадигми до компетентнісної, яка вбачає зміну вимог до професійної діяльності викладача, впровадження інноваційних методик та технологій навчання у ВНЗ;
- перехід до нової освітньої парадигми, який убачає передачу знань для формування потреби в знаннях, а також нові компетенції в професійній діяльності (професійна мобільність, професійна та міжособистісна комунікація, уміння використовувати власні ресурси, уміння бути тендером самому собі, професійна адаптивність) [2].

Без сумніву перераховані тенденції вагомо та якісно впливатимуть на професійну діяльність викладача. Певна низка таких змін та перетворень вже знайшла своє відображення у професійному менталітеті викладача, в його системі цінностей, у стратегії та практиці щоденного виконання фахових обов'язків, коли він постає у ролі інтелектуала, організатора процесу виробництва та транслятором знань [1].

Досягнення світових стандартів підготовки випускників вузів здійснюється роботою виробничим персоналом тобто професорсько-викладацьким складом. Саме він є основним людським капіталом і потребує відповідної системи підготовки та розвитку. Будучи членами єдиного університетського колективу, співробітники повинні виконувати певні ролі та функції, які корелюють із темами розділів програмно-нормативних документів ВНЗ та пов'язані з навчально-методичною роботою, подальшим вдосконаленням освітнього процесу.

Як уже було зазначено, сучасний стан освіти характеризується зміною «знаннєвого» підходу на «компетентнісний». Якщо раніше нормативну вимогу до власної діяльності від викладача вимагалось передати знання студентам із предмета, який був закріплений за ним кафедрою, і цього було достатньо, то тепер викладач сприймати в ролі нормативної вимоги необхідність сформувати у студентів компетенції і допомогти їм стати компетентними, тобто досягнути ком-

петентності [3].

Формування компетенцій передбачає поєднання знань з тією особистістю, яка володіє цими знаннями, і відповідно до цього, вбачається набуття здатності компетентно використовувати ці знання в практичній діяльності. Оволодіння цими компетенціями, які є різноплановими (загально-професійними, спеціальні і вузькоспеціалізовані), відбувається під керівництвом професорсько-викладацького складу. Однак, незалежно від характеру, вже в поняття таких компетенцій покладено ідею, що в результаті процесу навчання, що здійснюється колективом викладачів, студент повинен не просто володіти певним набором знань, а бути здатним здійснювати професійну діяльність зі знанням своєї справи, тобто компетентно.

Тут слід звернути увагу на певні нюанси практичного характеру. Розглянемо таку ситуацію. Викладач добре підготовлений по предмету, володіє ним, але постає питання передачі знань. Він не здатний передати якісно ці знання, і певна річ – сформувані професійні компетенції. Справа в тому, що передача знань і формування компетенцій – це справа виробника, технологічна, і тому, щоб її здійснювати, необхідно володіти методологією навчання і викладання, педагогічними технологіями, дидактикою.

Отже, викладач повинен бути не тільки фахівцем із предмета, який викладає, а ще й фахівцем із навчання цього предмета, тобто постійно вдосконалюватися як методист, дидакт, педагогічний технолог (якісно готувати матеріал до занять, розробляти навчальні програми, навчально-методичні комплекси, підручники та навчально-методичні посібники, розробляти та апробувати нові педагогічні методи, прийоми і технології навчання) [5].

Разом із тим викладач повинен привчити студентів до систематичного безперервного навчання. Навички культури систематичного навчання формуються під час вузівської підготовки і стають звичкою, оскільки без них випускники не зможуть виконувати професійну діяльність на належному рівневі. Тобто роль викладача як суб'єкта передачі знань і формування компетенцій потребує ще виконання ним функції формування компетенції студента в галузі постійної безперервної освіти та самоосвіти. Тим більше це постає актуальним у час інформаційних технологій, коли здатність до безперервного поповнення знань та компетенцій стає більш важливою, ніж конкретні знання та компетенції [5].

Друга роль сучасного викладача пов'язана з не менш важливим аспектом, з його науковою діяльністю, підвищенням власної науково-методичної кваліфікації та керівництвом науково-пошукової діяльності студентів. Викладач вищої школи постійно знаходиться в науковому пошуку, результати якого повинні використовуватись в освітній практиці, і головне – сприяти вдосконаленню процесів передачі знань і формуванню компетенцій. Як зрозуміло, така роль викладача відображує його призначення як суб'єкта формування нових знань, як суб'єкта процесу наукового пошуку. У межах цієї ролі він виконує різноманітні функції, які пов'язані з отриманням наукових результатів, їх підготовкою до публікації у вигляді статей, доповідей, повідомлень, мо-

нографій, керівництвом роботою студентів, а в подальшому аспірантів, докторантів.

Наступна – третя роль викладача вищої школи – виникає через необхідність формувати у студентів не тільки професійні, але й соціально-особистісні компетенції, які передбачають наявність активної громадянської позиції, соціального інтелекту, розвиток соціальної прогресії, міжособистісної комунікації для забезпечення якісної підготовленості до майбутнього працевлаштування.

Зазначимо, що існує певна кількість визначень соціально-особистісних компетенцій. Однак усі вони об'єднані тим, що відображають взаємодію випускника вищої з іншими людьми, групою та суспільством. Вони включають в себе такі компетенції:

1. Особистісну, яка розглядається як готовність до збереження психічного та фізичного стану здоров'я, до постійного підвищення кваліфікації та потребу в розвиненій рефлексивній позиції, до самопізнання, саморозвитку. Така компетенція знаходить вираження в готовності до самостійної роботи над собою, умінні керувати власним часом (time management), планувати та організувати діяльність, будувати стратегію особистісного та професійного розвитку та навчання.

2. Комунікативна, яка розглядається як володіння усним та писемним мовленням на різних мовах, у тому числі і через Internet, готовність до взаємодії і співпраці з іншими членами групи, суспільства. До її складу входять: володіння навичками та прийомами професійного спілкування; уміння будувати міжособистісні відносини, працювати в групі, колективі; конструктивно вирішувати конфліктні ситуації; зважати на погляди інших на певне питання, проблему.

3. Інформаційна, яка розглядається як володіння мультимедійними технологіями, розуміння можливостей їх використання та критичне ставлення до інформації, яку отримано через сучасні інформаційні джерела. До її складу входять: самостійно добирати, зберігати, аналізувати, перетворювати (робити висновки, будувати прогнози, отримувати нові знання шляхом аналізу та синтезу різних даних і т.д.) та передавати інформацію; вільне володіння програмних забезпеченням персонального комп'ютера та офісною технікою [4].

Також слід сказати, що соціально-особистісна компетенція передбачає наявність у студентів таких якостей, як уміння навчатися, організованість, самостійність, відповідальність, самоконтроль та самопланування, потреба в реалізації власного особистісного потенціалу, почуття обов'язку, толерантність, космополітизм, полікультурність, гуманність, орієнтування на цінності, гуманістична спрямованість, загальна культура.

Формування компетенцій здійснюється в процесі вирішення практичних і пошукових завдань, спрямованих на інтеграцію досвіду, що було отримано раніше і набуття нового в процесі спільної діяльності з викладачем або під його керівництвом. Розвиток соціально-особистісних компетенцій передбачає впровадження створення спеціально-організованих педагогічних умов, як-от: використання розвивальних технологій і методів навчання; організація самостійної роботи студентів; використання колективних форм на-

вчання; забезпечення міждисциплінарних зв'язків у навчанні; проведення додаткових занять, спрямованих на самопізнання та саморозвиток, комунікативних якостей студентів.

Четверта роль викладача диктується сучасним суспільством відносно рівня підготовленості випускників до реальної професійної діяльності, тобто здатності використовувати набуті знання і компетенції на практиці для досягнення високих результатів. Це передбачає створення таких практико-орієнтовних умов, які б забезпечували виконання проектів, розроблених викладачами і студентами.

Отже, тут від викладача потребується виконання ролі організатора практикоорієнтовної діяльності студентів, тобто конструктора реальної практичної діяльності, що забезпечує використання і застосування надбаних знань і компетенцій.

Ще виокремлюють роль викладача як суб'єкта глобалізації та інтернаціоналізації, суб'єкта міжнародної освітньої та наукової співпраці. Вона виконується з орієнтацією на міжнародні стандарти якості освіти, для міжнародної мобільності викладачів, просуванню ними провідних досягнень вітчизняної вищої школи.

Шоста роль – це роль кожного викладача як ланки цілісного професорсько-викладацького складу, яка взаємно інтегрована з іншими ланками. Значущість такої ролі зростатиме, якщо робота з підготовки випускників побудована на колективно прийнятих принципах ефективної взаємодії всіх університетських підрозділів та спрямована на єдиний результат. Сьома роль також набуває актуальності й вагомості, оскільки інноваційні процеси займають значне місце

ЛІТЕРАТУРА

1. Стрига Е.В. Педагогічні умови формування професійного менталітету майбутніх учителів / Е.В.Стрига // Теоретичні питання культури, освіти та виховання. – 2009. – №38. – С. 152 – 155.

2. Шляхи модернізації вищої освіти і контексті євроінтеграції // Матеріали регіонального-науково-практичного семінару / За гол. ред. Г.В.Терещука. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – 235 с.

3. Електронний ресурс : Режим доступу

Подано до редакції 08.07.13

Так, у цій ролі викладач виступає як суб'єкт процесу формування соціально-особистісних якостей студента, його підготовки до працевлаштування.

не тільки в сучасному розвитку суспільства, але й освіти тощо. Тому інноваційний характер у роботі викладачів ВНЗ полягає в перетворенні наукового знання в інновації, тобто від ідеї до практичного використання. Будучи суб'єктом інноваційного процесу, викладач стає суб'єктом процесу загальної творчості. **Висновки.** Підсумовуючи викладене, доходимо висновку, що сучасний розвиток вітчизняної вищої школи, її європейська спрямованість потребує від викладачів певної низки ролей для ефективної роботи виші. Вони є такими:

- суб'єкту процесу передачі знань і формування професійних компетенцій та суб'єкту організації цього процесу;

- суб'єкту наукового пошуку, досягнення науково-методичних результатів і організатора науково-пошукової роботи студентів;

- суб'єкту процесу формування соціально-особистісних компетенцій, підготовки студентів до працевлаштування;

- суб'єкту науково-виробничого процесу, процесу організації практико-орієнтовної, проектної діяльності студентів;

- суб'єкту глобалізації та інтернаціоналізації діяльності університету;

- суб'єкту колективної взаємодії, спрямованої на досягнення єдиного результату;

суб'єкту інноваційного процесу, процесу загальної творчості.

<http://jurnal.org/articles/2008/ped23.html>.

4. Електронний ресурс : Режим доступу <http://www.pglu.ru/information/administration/rector/detail.php?ID=7086>.

5. Електронний ресурс : Режим доступу http://www.rae.ru/fs/?section=content&op=show_article&article_id=9999746.